

Опит за систематизиране на риторичната традиция в южнославянските календарни
сборници

(Според съдържанието на балканските Триодни панигирици)

Климентина Иванова, Цветомира Данова

В това кратко изложение *предлагаме за обсъждане* предварителните резултати от работата ни по справочника *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica* (ВНомBS). За тази цел ще формулираме възможно най-кратко каква е целта на нашия труд, какъв е кръгът от ръкописи, привлечени в него, как и по какви признаци ги класифицираме. Ще си позволим да илюстрираме доклада и с конкретни примери. Пълният му текст с примерите и библиография ще бъде обнародван допълнително.

И така, първичните ни извори са ексцерпирани от календарните сборници с устойчив състав, структурирани според подвижните празници, за които приехме термина „панигирици“ (в руската археографска традиция – „тържественици“). В панигириците са включени статии за неделните дни и първостепенните празници – от Неделята на митаря и фарисея до Неделята на всички светии. Естествено, основната част от творбите в тях са преводи от гръцки език. Както е известно, в триодните панигирици се поместват риторични текстове (тук използваме генерализиращия термин „слова“) от различен тип – догматични, екзегетични, панигирични, учителни, свещено-исторически и т.н. Всички те са предназначени за уставна употреба, а в по-малка степен – за килийни четива. Всъщност за първостепенните празници са включени по няколко творби с различен обем (за Пасха например те достигат до 11-12). Както всички средновековни текстове поместените в панигириците произведения са предназначени за столетия. Периодичното (всяка година) четене на едно и също житие е обикновена практика. Но при Господските и Богородичните празници, както и в особено богослужебно акцентирания период на Постния и Цветния триод по-голямото число включени слова не се четат едно след друго. Те се редуват във времето, давайки възможност за избор, вариращ според позицията на творбата в уставното предписание, но най-вече – според волята на свещенослужителя или игумена. Те, като оторизирани лица, определят какво и колко ще се чете конкретно на този ден (и на пред- и следпразничните дни) в съответната година, или кой от светоотческите текстове да бъде избран за модел на празничната им проповед.

При изготвяне на принципите и при структурирането на ВНОмBS до голяма степен сме се ръководили от направеното за минейните панигирици в ВНBS, който е вече познат

и използван от палеославистичната общност; ВНомBS следва донякъде структурата на ВНBS. Накратко казано, в основните неща общото между двата справочника е:

1. Целта ни: да привлечем всички типове триодни панигирици, запазени в балканския репертоар; да отразим възможно най-пълно и коректно съдържанието им, да го систематизираме, следвайки исторически формиралата се структура, а не съвременния начин на подреждане на указателите, т.е. не по азбучен ред на имената (на автори или на празници), а по реда на празниците в църковния календар.
2. Хронологичният обхват на първичните източници и тук е от XI до XVII в. При използването на по-късните кодекси (от XVI-XVII в.) включваме само създадените на традиционния книжовен език, но не и писаните изцяло или отчасти на църковнославянски или на говорими наречия.
3. Ограничили сме се само с проучването на южнославянските календарни сборници, Както и при ВНBS материалът е в рамките на балканската кирилска традиция, като към нея се включват и ръкописи, създадени на други територии, но от български, сръбски, молдовски и влашки книжовници. Ръкописи, възникнали в източнославянска езикова среда, не се привличат, независимо дали възхождат към същите преводи или редакции.
4. За всяко произведение посочваме, доколкото е възможно, неговия гръцки първообраз. Ограничаваме се главно с данните, които могат да се получат от ВНГ, СРГ и от капиталния труд на Ерхард, част от който обхваща и триодните панигирици.
5. Каталогът на използваните ръкописи, който е част от справочника, по необходимост е кратък, но с отчет на най-новите изследвания, на коригираните датировки и възможната локализация. Описва се отделно всяка библиотечна единица, включително и фрагментите; отбелязва се, ако фрагментът е идентифициран като част от друг ръкопис. При съставянето на каталога изхождаме от принципите на обобщеното, но достатъчно пълно представяне на съдържанието и, що се отнася до типа и състава на сборниците, уеднаквяваме терминологията, независимо от заглавията, с които той е известен или описан. Така например известният Михановичев хомилиар по своя състав и група е „Панигирик триоден постен и цветен, староизводен и Панигирик минеен староизводен за лятното полугодие“; ръкописът от Хърватския исторически музей в Загреб, Гомиръе № 40, който в описа на Вл. Мошин под №73 е „Проповеди на св. Йоан Златоуст и други св. отци“, в нашия каталог е: „Панигирик триоден постен и цветен, староизводен“. Така още по заглавието изследователят ще го свърже с Михановичевия хомилиар, защото Гомиръе 40 е копие на неговата триодна част; ръкопис Гилфердинг № 34 от РНБ, назован в описа

„Сборник слов и поучений“, в каталога е: „Панигирик триоден постен новоизводен (до Цветница)“ и според ранната си датировка и пълния си състав е приет от нас за основен в групата на новоизводните постни триодни панигирици.

б. Въз основа главно на началото и края на словата и на допълнителни проби от тях правим предварително проучване на преводите на отделните творби и ги класифицираме, ако те принадлежат към няколко текстови групи, но без дефинитивно да определяме характера и степента на разликите в преводите/редакциите, освен ако няма изследване върху този проблем.

Ето например два инципита от Словото на Прокъл Константинополски за Петдесетница, от които можем да съдим, че в Германовия сборник (български) и в Хилендар № 384 (сръбски), и двата староизводни, текстовете имат известни разлики, въз основа на които може да се предположи съществуването на различни редакции. Допълнителните проби от двата текста, обаче показват, че става въпрос за два преписа, между които няма почти никакви разночетения.

1а. сѣго ѿца нашего прокла архієпїкпа црѣграда. слово на сѣга пентикостнѣ.

Нач.: Днѣ вратнѣ нанде сѣго дха блгодѣть научнаѣши ѿ днѣшнѣго днѣ. н велнучема бываетъ. авльшии во сѣ блгѣть сѣго дха. – *Герм*

1б. слово сѣга ѿца нашего прокла архієпїскоупа црѣграда на петндесетны днѣ.

Нач.: Днѣ вратнѣ нанде сѣгаго дха блгдѣть научнаѣши се ѿ днѣшнѣго днѣ. н вбндѣшии врѣме даже н до сѣго днѣ н велнучема бываетъ авльшии во се блгдѣть сѣго дха – *Хил 384*

Противоположния случай наблюдаваме при Словото за *Изсѣхналата смоковница и притчата за лозето* от Йоан Дамаскин. Началата по трите преписа – Хилендар № 384, № 19 от САНУ и № 540 от сбирката на Тиханов от Руската национална библиотека в Санкт Петербург, които съдържат това произведение, не предполагат наличието на различни текстови версии. В случая изследване върху цялостната рецепция на това слово в славянската книжнина установи редакция на староизводния текст, съхранена в Тиханов № 540.

Въ вѣо вѣкыи нѣ. слово ювана смѣреннаго урѣнца и презвитера дамаскина. ѿ оубѣхшен смоковницн. и ѿ притчн вннограда.

Нач.: Двнжит ме на глѣнне слнубуноие вожнне слово ѿвѣе. нже ѿвѣ падрѣ (ѿва падра Тих540) не ѿстоупль. и въ оутрѣбѣ дѣвн неопнсанно рождѣ се. мене радн по мнѣ вывь, соуцїи вѣтвомь. и пѣковрѣдно мнѣ ѿбложь се тѣломь. нже гадѣ на хероувннмьскыѣ колесницяхъ. —
Хил 390, САНУ 19, Тих540

Но при изследването на цялостната традиция и текст на Словото за *Изсѣхналамата смоковница* ясно се виждат разликите между преписите, сравни например: ἀλλ' αὐτὸς ἔστηκεν ἄτρεπτον ἔχων τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην. Διὰ τοῦτο ἔδραμεν ὀπίσω ἡμῶν – нь въста ннзвратноу нмы любовь сего радн теуе вслѣдѣ насъ (САНУ 19, Тих540) – нж онѣ не ѿвратн сѣ нѣ. нж въста и тѣ вѣслѣ нѣ (Тих540); ὡς ἐν παραδείσῳ τρυφῆς καὶ βασιλικῶ θαλάμῳ ἀναστρέφόμενος – тако въ раницѣн пнцн. и въ црѣсцѣ урѣтозѣ жнвын (САНУ 19, Тих540) – въ ран тако въ црѣтѣм' урѣтозѣ жнвы (Тих540); τὰς ἐναντίας τούτων ἀρετὰς ζηλώσωμεν – соупротнвнымн смнн дѣлы възревновнмь (САНУ 19, Тих540) – съпротнвнымн смнн дѣлы. възлюбнм (Тих540); Ὅλον ἄνοιξον αὐτῷ τὸ ταμιεῖον τῆς καρδίας σου – всоу ѿвръзы кмоу ложьннцоу срѣца своего (САНУ 19, Тих540) – всѣ ѿвръзї еѣ вюв'ства срѣца твоего (Тих540); ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὰ γήινα – въ срѣце свои землѣннаго (САНУ 19, Тих540) – въ срѣцн своѣ землѣннаа желанїа (Тих540); Τετρωμένης καρδίας εἰμὶ ἐγώ – водена срѣемь ксмь азъ (САНУ 19, Тих540) – ревновѣ к тебѣ срѣце мое (Тих540) и др.

7. Придържаме се, доколкото е възможно, не само към съдържанието, но и към орфографичните особености на ръкописите, като не нормализираме и не уеднаквяваме правописа им. Смисловите, лексикалните и синтактичните различия, регистрирани в началото и края на всяко произведение, се отбелязват според принципите, приети в ВНБС.

Изготвянето на списък на триодните календарни сборници, които са обект на нашия проект, започна още преди няколко десетилетия и все още не е завършено. Трудността на археографския труд е познат на палеославистите: част от ръкописите нямат аналитичен опис, а някои – дори печатан каталоген инвентар; понякога заглавието, с което са въведени в науката, не отговаря на съдържанието им; в много случаи календарният характер на сборника не е отразен в наслова, така че зад „Слова и поучения”, „Сборник с творения на светите отци” или просто „Сборник”, „Златоуст” „Хомилиар” и прочее, както

посочихме по-горе, може да се открият различни постоянни или относително постоянни по своя характер състави, а панигириците са само един вид от тях.

Засега за нуждите на каталога извличаме материали от основни, но далеч не всички, книгохранилища, включително и манастирски библиотеки, от България, Русия, Сърбия, Румъния, и др. Ръкописите от Света гора са използвани по микрофилми от: Центъра за средновековни славянски изследвания към Библиотеката на в Университета в Кълъмбъс (Охайо), Института по патристика в Солун, Зографска електронна научно-изследователска библиотека към СУ „Св. Климент Охридски“. В момента в Каталога са регистрирани около 150 ръкописа и фрагменти. От тях около 50 са фиширани *de visu* или по микрофилми и фотокопия. На първо място сме се старали да изследваме и да опишем постативно достъпните ни най-ранни и най-надеждни от текстологична гледна точка представители на всяка група според първичната ни класификация, което ще ни помогне при окончателното оформяне на справочника. В първичната класификация се опитваме да определим, макар и предположително, времето, в което даден тип панигирици като цяло се включва в южнославянския репертоар, а не кога или къде е възникнал конкретен Панигирик. Използваме не само ръкописи, в които е наличен пълен или редуциран Триоден панигирик, а и тези, в които триодният състав е съчетава с друг тип текстове.

И така първичната класификация се извършва по два съществени признака – по структурата (което се отнася към панигириците изобщо) и според времето на възникване на Триодните панигирици.

I. По структурен признак на първо място се обособява един добре познат на палеославистите тип панигирици, който вече е бил предмет на изследване от много учени, а е представен и в ВНБС. В този тип в различен обем са включени най-значимите празници както от неподвижния, така и от подвижния църковен календар. Такъв състав специалистите назовават различно: „смесен“ или „Торжественник общий“ (в руската археография), но ние предпочитаме да го определим и с двете съставляващи го части – „Панигирик минеен и триоден“. Повечето палеослависти са на мнение, че най-рано в старобългарския книжовен репертоар е влязъл именно такъв тип Панигирик, най-известен представител на който е споменатият Михановичев хомилиар. Характерно за този ранен „общ“ спрямо двата църковни календара панигирик е, че почти всеки негов екземпляр се отличава от другите в подбора на празниците, били те минейни или триодни. Ще отбележим, че това съчетание на творби от минейните и триодните панигирици се явява в различен формат – освен в съчетание на целите цикли спорадично се среща и вмъкване на триодни слова за отделни празници (най-често за Цветница, Пасха или Възнесение) или

обратно – на единични слова от неподвижния календар на Господските и Богородичните празници, които се поместват в или след триодния цикъл. Достатъчно такива, а и други аналогични примери, можете да намерите в каталога на минейните календарни сборници в ВНБС. Нашето затруднение в този случай е как да маркираме ръкописите с единични триодни слова в общия каталог.

II. Класификацията според времето на възникване на различни по съдържание и преводи триодни панигирици е симетрична на класификацията при минейните. Триодните панигирици от всички типове, възникнали между края на IX и XIII в., определяме като „староизводни“. Те се разпространяват сред южните славяни; през XIV в. повечето преписи на староизводни триодни панигирици са сръбски.

Новоизводните триодни панигирици влизат в балканския риторичен репертоар от средата на XIV в. Преводите им са атонски или търновски, а най-вероятно обемистият корпус от преводни слова се оформя в тези два центъра и до края на столетието новоизводните им преписи се разпространяват главно на Атон (и в българските, и в сръбските скриптории), и по българските земи. Запазени са и сръбски преписи от времето на деспот Стефан Лазаревич, а от първите десетилетия на XV в. насам търновските им правописни варианти са добре представени в Молдова.

Тук ще подчертаем, че различието между староизводните и новоизводните триодни панигирици е голямо, както при съставите им, така и при преводите на едни и същи гръцки слова, доколкото такива случаи се срещат в познатите ни ръкописи. Това усложнява нашата работа дотолкова, че възникна идеята първоначално да ги обнародваме, разделени в две части. Това е един от проблемите, по които бихме искали да чуем и вашето мнение.

Ще характеризираме различията между тях съвсем накратко, като започнем от новоизводните, текстологическата работа над които е значително по-лесна и е по-напреднала. Най-забележителната им особеност е тяхната затворена текстологическа традиция – те могат да се разделят по порядъка на словата в рамките на един празник, или по това, че заради обема им често част от словата са редуцирани, или по правописа си, но не и по значими варианти вътре в един текст. Текстовете от XIV, та до XVII в. спадат към една литературна редакция; първичният текст, а понякога и редът са следвани удивително коректно. Новоизводните триодни панигирици, особено ранните (от XIV-XV в.), са с по-обемисти от староизводните и съдържат повече творби (в пълното си съдържание Триодният панигирик има 176 статии); не може да се каже, че са избрани много обширни слова, но са включени повече произведения за големите празници. Подбрани са текстове

с висока художествена стойност, дори и поученията се отличават с литературната си обработка и с добрия си превод. По-значителен е и броят на византийските автори; между тях е видният исихаст патриарх Филотей Кокин, а е споменато и името на патриарх Калист, въпреки че му се приписват слова, които не са негови. Провизорно може да се каже, че голяма част от преводите са близки до гръцкия текст и рядко пропускат или преразказват пасажии от него. Поради обема си пълните новоизводни триодни панигирици с едно само изключение (Хилендар 404) се разпределят в два до четири тома, или, както казахме, копистите им съкращават броя на словата, но коректно преписват избраните текстове.

Обратно, староизводните триодни панигирици, освен че по-често са смесени с минейни, имат отворена текстологическа традиция. За едни и същи празници в различните типове триодни панигирици има различни слова, между които и оригинални славянски. За Цветница например словото на Йоан Златоуст с начало „Шть чюдєсь на чюдєса г̃на ндѣмь вратнѣ“ се среща само в смесените (триодни и минейни) панигирици – Супрасълски сборник, Клоцов сборник, Михановичевия хомилиар и ръкопис № 50 от Цетинския манастир. Докато словата на Теоген, презвитер Йерусалимски, с нач. „Прндѣтѣ възрадоуѣмь се гви. възклнкѣмь боу спюу нашѣмоу“ и на Атанасий Александрийски с нач. „Страшна възлюбленїн танна днь в ѣрлнѣ вы. танноу бо мн ѣ хвалтн“ са регистрирани само в триодни панигирици – ръкописите № 19 от САНУ и № 384 и 390 от Хилендарския манастир. Словото с нач. „Днь съзываетъ ны вратнѣ. свѣтозарнын апль Павль. на радость дх̄овноую“ пък се помества както в смесени (триодни и минейни) панигирици – Михановичев хомилиар, Германов сборник, Ягичев Златоуст, ръкопис № 50 от Цетине, така и в триодни панигирици – ръкописите № 19 от САНУ и № 390 от Хилендарския манастир. Староизводните панигирици се различават не само по състав, но и по редакциите си. От указаните текстове за Цветница например словото с нач. „Днь съзываетъ ны вратнѣ. свѣтозарнын апль Павль. на радость дх̄овноую“ съществува в две текстови разновидности, като едната е запазена в Германовия сборник, ръкописите № 19 от САНУ и ръкопис № 390 от Хилендарския манастир, а другата в Ягичевия Златоуст.

Сло̄ на ст̄оѣ цвѣтоноснѣ. Днь съзываетъ ны вратнѣ. свѣтозарнын апль...

Днѣ съзываетъ ны братне. свѣтлозарнын апль павелъ, на радѣ дхѣбножж. велегласно въпнж и глѣ. раѣните сѣ ѡ гнѣ въсегда. и пакы рекж раѣните сѣ. съмотренне бо се вжнѣ, въсѣмъ ѡлкомъ. разоумно въсѣмъ да вждѣтѣ гѣ близъ. да ни ѡ ѹсомѣже нномъ пецѣте сѣ. нж понавѣжще сѣ постомъ, и добрымн дѣлеси. ... тако безловныж дѣтн, ... вѹера бо гѣ нашъ ісѣ хѣ ѹтворѣднѣвнааго мртѣца, въскрѣшъ лазара. ... събора жндовъска. ѡблнѹкетъ разарѣж. свонин нмъ дѣт'ин. прѣвѹтоу дхѣоу съврѣшаж, ... еже мнѣ сѣ плѣтн прѣдолѣвъ. тож погранъ смѣхоу зрнмъ ѣ. възвѣкѣ бо ж на сѣ гѣ бѣ нашъ. смѣреннемъ свонмъ, многоклюѣвнож главж его сътре, ... рнзы свож слаахж по пжтн. а дроузнн вѣтвнѣ ѡ дрѣва ломѣще. пжть крашаахж прѣд ннмъ. ... бѣ гѣ гѣ гѣ сѣ на. не снлъ бо ни аглѣ прнде сптн на. ... сын въ надрѣ ѡчнѣ. неразѣлно прсно къ намъ съннде. плѣть прнемъ бесѣсѣмен'но ѡ дѣвѣ прѣчнмъ. почиваж на рамѣ хероуѣнма прнно. ... ѡ нечнстоты ндолъскыж хотѣ ѡчнстнтн рода земна. и съврѣшаж пронареѹенаа древле прркъ, си творнтъ. ... – *Герм, Хил 390, САНУ 19*

Днѣ съзываетъ ны братне. свѣтозарнын апль. на радость дхѣбножж. велегласно въпнж и глѣ. раѣните сѣ въпнж (о) гнѣ въсегда. и пакы рекж раѣните сѣ. с'мотренне се вжнѣ. въсѣмъ ѡлкомъ разоумно да вждѣтѣ. гѣ близъ. да ничимъже инѣмъ пецѣм' сѣ. нж понавѣжще сѣ добры дѣлеси. ... тако и незловивыж дѣтн. ... вѹера бо гѣ нашъ ісѣ хѣ. ѹтворѣднѣвнааго лазара вскрѣси. ... събора жндовъска ѡбываж разори. свонин дѣльми. и прѣѹество дѣво съврѣшаж. ... тѣ оуже погранъ бѣ и смѣхоу зрнмъ естѣ. възвѣкѣ на сѣ гѣ бѣ нашъ смѣрениемъ свонмъ. и много лжкавнжж главж сътерѣ. ... ѡви же ѡ народа. рнзы свож постилахж по пжтн. а дрѣзи ѡ дрѣвѣ вѣтвнѣ ломѣще. и по пжтн метаж. ... бѣ гѣ гѣ гѣ сѣ намъ. не ѡлѣ бо ни аглѣ прнде сптн на. ... сы въ адрѣхѣ ѡчнхѣ. неразѣлно прнде къ намъ. и плѣ прнемъ ѡ дѣвѣ прѣчнстыж бѣ сѣмене. почиваж на хероуѣнмѣ вынж. ... и ѡ нечноты скотскыж сптн хотѣ рода земнаго. и съврѣшаж прорѣннѣ прркъ. и си творнтъ. ... – *ЯгичЗл*

Част от панигириците са с учителен характер, значителен брой такива преписи откриваме в сръбския репертоар от XVI-XVII в. В староизводните триодни панигирици откриваме не само разлики в състава, но и разлики в превода или редакциите им:

Възкресение Христово

Григорий Богослов

Слѡ Григорѣна Бгословца. на стѣхъ и свѣтлы днь. въскрсенна хѣа.

1а. Нач.: Въскрсенна днь. и начало десное. и просвѣтнѣ сѡ трѣжѣствомѣ, и другѣ друга ѡбѣнѣмѣ сѡ. рѣцѣмѣ братне, и ненавнѣщннѣмѣ нѣ. не тако любве дѣлѣ, что створшннѣмѣ, или постѣравшннѣмѣ. простнѣмѣ вѣсѡ въскрсеннѣмѣ. азѣ же мѣнѣвы сѡ доброж мжкож. се бо ннѣ слагаж. – *Герм, Хил 384*

1б. Нач.: Въскрсенна днь и зачело десное. зачело глѣ великаго днѣ. сего добротоу и дѣло съвршено нмоуше. сего дѣла и зачетѣкъ рѣчн тѣже ѡ немѣ. деснын ѣсть и добро. и зачело десное. и просвѣтнѣ се празнованнѣмѣ. и другѣ друга ѡбнѣмѣ. и рѣцѣмѣ братнѣ и ненавнѣщннѣмѣ нѣ. не тако любве дѣла что створшмѣ или приѣмшннѣмѣ. простнѣмѣ все въскрсенню. даднѣмѣ себѣ ѡставленнѣ. азѣ же мѣуѣнѣвы се добрынѣмѣ мѣуѣеннѣмѣ. се бо ннѣ прнѣѣгаю. – *Цет 50.*

Въпреки че новоизводните и староизводните триодни панигирици рядко се смесват, все пак в изолирани случаи новоизводни ръкописи спорадично са инкорпорирани отделни слова, извлечени от староизводни състави и обратно. Така например в ръкопис № 84 от Дечанския манастир от началото на XV в.е староизводен, но текстовете на три Златоустови творби, поместени в началото на ръкописа, са новоизводни.

Особено интересен е случаят с два среднобългарски триодни панигирика, в състава на които има и староизводни (но редактирани вероятно през XIV в.), и новоизводни текстове. Това са № 540 от сбирката на Тиханов от Руската национална библиотека в Санкт Петербург от края на XIV в. и № 364 от сбирката на Н. П.Лихачов в Архива на Санкт-Петербургския институт по история към Руската академия на науките от първата половина на XV в. В съдържанието и на двата панигирика староизводните и новоизводните слова, са смесени, но в Тиханов № 540, който съдържа избрани слова от Неделята на митаря и фарисея до Петдесетница, преобладават редактираните староизводни текстове, докато в Лих.364 новоизводните са не само повече, но са групирани в съдържанието - в началните 9 слова от Лазарово възкресение до първото слово за Велики понеделник и от Сряда средопетдесетна до Неделята на всички светии е представен новоизводен състав.

За сложността при определяне на отношението състав на Панигирика и редакция на отделно слово от него ще дадем за пример едно наблюдение върху вече споменатото погоре Словото за *Изсъхналата смоковница и притчата за лозето* от Йоан Дамаскин,

предназначено за Велики понеделник. При това слово Тиханов № 540 съхранява споменатия по-горе редактиран староизводен текст, а при Лих. 364, където Дамаскиновото слово е на 10-то място, неизвестно по какви причини, се чете контаминирана версия на Словото, с начало и край по редактирания староизводен превод, а със средна част – по новоизводния превод.

Смятаме, че този пример е достатъчно красноречив, за да подчертаем в заключение, че очакваме ВNomBS да улесни работата на палеославистите в използването на повече първични извори за изследването на триодните панигирици и в тяхната предварителна систематизация. Надяваме се също да подтикне палеославистите да изследват текст по текст тези толкова интересни преводи, за да определят точно мястото на всеки от тях в сложната текстологическа картина на неговото разпространение в балканската кирилска традиция. Разбира се, ще се появят по-прецизни научни проучвания, в които съставящите триодните панигирици творби ще бъдат подложени на всестранен филологически анализ, включващ и въпросите около техния превод с оглед към основните проблеми за преводачески школи и техники.